

УДК 338.242.4

Біла І.С.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії**Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова***Насікан Н.І.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і маркетингу**Київського національного лінгвістичного університету***БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩЕ В УКРАЇНІ****BUSINESS ENVIRONMENT IN UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

Стаття присвячено питанням бізнес-середовища в Україні, яке є передумовою використання потенціалу бізнесу, підвищення ефективності і стабільності економіки. Проаналізовано складники вітчизняного бізнес-середовища, а саме: інституціональні, нормативно-правові та регуляторні умови, за яких працює бізнес. Визначено, що невирішеними проблемами у сфері інституційної підтримки бізнесу є незначна доступність до фінансових ресурсів, низька ефективність діяльності товарних і фондових бірж, що затримує процес відродження вітчизняного виробництва. Нормативно-правові умови бізнесу є недосконалими та неефективними. Регуляторні умови бізнес-середовища характеризуються задовільним рівнем прозорості та послідовності державної регуляторної політики у сфері підприємництва в Україні. Автори статті акцентують увагу на тому, що саме відповідальність держави за сформоване бізнес-середовище визначає рівень прозорості та дієвості суспільної угоди між нею та бізнесом.

Ключові слова: бізнес, бізнес-середовище, інституції, нормативно-правове регулювання, регуляторна політика в сфері підприємництва.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена вопросам бизнес-среды в Украине, которая является предпосылкой использования потенциала бизнеса, повышения эффективности и стабильности экономики. Проанализированы составляющие отечественной бизнес-среды, а именно: институциональные, нормативно-правовые и регуляторные условия, в которых работает бизнес. Определено, что нерешенными проблемами в сфере институциональной поддержки бизнеса являются незначительная доступность финансовых ресурсов, низкая эффективность деятельности товарных и фондовых бирж, что задерживает процесс возрождения отечественного производства. Нормативно-правовые условия бизнеса являются несовершенными и неэффективными. Регуляторные условия бизнес-среды характеризуются удовлетворительным уровнем прозрачности и последовательности государственной регуляторной политики в сфере предпринимательства в Украине. Авторы статьи акцентируют внимание на том, что именно ответственность государства за бизнес-среду определяет уровень прозрачности и действенности общественного договора между ней и бизнесом.

Ключевые слова: бизнес, бизнес-среда, институты, нормативно-правовое регулирование, регуляторная политика в сфере предпринимательства.

ANNOTATION

The article is devoted to the business environment in Ukraine, which is a prerequisite for the use of the potential of the business, improve efficiency and stability of the economy. The authors analyzed the components of the domestic business environment, namely: institutional, legal and regulatory environment, in which business operates. Determined that unresolved problems in the field of institutional support of business is the low accessibility of financial resources, low efficiency of commodity and stock exchanges, which delays the process of revival of domestic production.

The legal environment of business are imperfect and inefficient. Regulatory conditions the business environment are characterized by a satisfactory level of transparency and consistency of state regulatory policy in the sphere of entrepreneurship in Ukraine. The authors draw attention to the fact that it is the responsibility of the state for the business environment determines the level of transparency and effectiveness of the social contract between it and the business.

Keywords: business, business environment, institutions, legal regulation, regulatory policy in the sphere of entrepreneurship.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації економіки України одним зі шляхів забезпечення сталого економічного зростання є мобілізація бізнесу. Стимулювання розвитку останнього є чинником диверсифікації виробництва, побудови інноваційної економіки, здатної протистояти викликам глобалізованого світу. Якісне бізнес-середовище є передумовою використання потенціалу бізнесу, підвищення ефективності і стабільності економічної системи, посилення позицій країни на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем бізнесу, процесів його становлення і розвитку в Україні, практичних аспектів його взаємодії з державою є актуальною проблемою економічної науки і практики. Серед вітчизняних учених, які присвятили свої роботи названій проблематиці, варто відзначити О. Беляєва, В. Бодрова, З. Варналія, Л. Воротіну, А. Дідківську, М. Долішнього, С. Дригу, Б. Кваснюка, М. Козоріза, В. Кредісова, І. Кузнецову, Н. Мазій, В. Мандибуру, В. Сизоненка, М. Узунова, А. Шегду та ін. Вченими проаналізовано фундаментальні основи розвитку бізнесу, підприємницького менеджменту і підприємницької поведінки, виявлено необхідність розвитку бізнесу як однієї з компонент ринкової економіки, розглянуто процеси його становлення в Україні, висвітлено деякі аспекти його регулювання державою з боку держави, а саме: організаційно-економічний механізм формування бізнес-середовища в Україні, регуляторна політика як інструмент вдосконалення бізнес-середовища тощо.

Однак, незважаючи на наукові публікації та їх цінність, розгляд створеного бізнес-серед-

овища в Україні через аналіз його складників потребує подальших досліджень.

Мета статті полягає в аналізі основних складників бізнес-середовища в Україні як передумови використання позитивного потенціалу бізнесу та підвищення ефективності вітчизняної економіки.

Вклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі під бізнес-середовищем прийнято розуміти сукупність усіх зовнішніх факторів діяльності підприємства, які суттєво впливають на його функціонування. Серед таких основних факторів називають споживачів продукції, постачальників, конкурентів, державне регулювання, а також соціальні, політичні, технологічні, правові та екологічні умови [1, с. 26]. Особливістю бізнес-середовища є те, що воно має територіальну цілісність, у межах якої представлене господарюючими суб'єктами та інститутами з їх взаємозв'язками і взаємовідносинами [3, с. 252]. Так, за даними Державної служби статистики України, на 1 січня 2016 р. в Україні кількість суб'єктів господарювання становила 1 974 439 одиниць із загальною кількістю працівників у суб'єктів господарювання у розмірі 8 331,9 тис. осіб та обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) на суму 5 716 431,0 млн. грн. [4].

За визначенням Світового банку, бізнес-середовище складається з набору інституціональних, нормативно-правових та регуляторних умов, за яких працює бізнес [2, с. 62]. Інституціональні умови формуються під впливом розгалуженої системи регулювання і підтримки бізнесу, нормативно-правові створюються законодавчою базою як полем взаємодії суб'єктів бізнесової діяльності, тоді як регуляторні умови характеризують прозорість та послідовність державної політики у сфері регулювання бізнесу та пов'язані із процесами ліцензування, реєстрації, сертифікації підприємницької діяльності.

Становлення та розвиток бізнес-середовища в Україні супроводжувалося значними девіаціями: відсутністю поступового первісного нагромадження капіталів, тривалого розвитку підприємницького менталітету та навичок, системності, а іноді й логіки, у прийнятті рішень тощо. В Україні підприємницький сектор розвивався за відсутності стратегії розвитку взаємодії держави і бізнесу, що виявилось у:

– наявних спекуляціях у процесі реформування відносин власності та проникнення на вітчизняний ринок іноземного капіталу в стратегічно важливі галузі і сфери економіки;

– значному рівні корумпованості органів державної влади та розширенні обсягів тіньової економіки;

– високому рівні зрощення суб'єктів великого бізнесу із органами державної влади, глибокій інтеграції великого капіталу в процеси прийняття політичних рішень на шкоду досягненню власної конкурентоспроможності.

Характеризуючи основні складники бізнес-середовища в Україні, можна зазначити таке:

1. Інституційні умови функціонування бізнес-середовища слабо налаштовані на підтримку суб'єктів підприємницької діяльності.

Зацікавленість комерційних банків у довгостроковому кредитуванні бізнесу на сучасному етапі залишається досить низькою, а дії держави у сфері впливу на кредитні можливості комерційних установ важко назвати адекватними економічним умовам розвитку. Означене посилює незначне задоволення банківською системою потреб підприємницького сектору, високий рівень процентних ставок, різке коливання валютних курсів і зменшення інвестиційної діяльності в економіці. Так, за оперативними даними Національного банку України, у 2016 р. спостерігалось поступове зниження облікової ставки з 22% до 14%, що створило для комерційних банків можливість знизити відсоткові ставки за кредитами для бізнесу, однак вартість нових кредитів усе ще залишається високою – 13,84% за даними січня 2017 р., а тому кредити залучаються переважно на короткий строк для фінансування обігового капіталу [5], а не для довгострокових вкладень, наприклад в інновації.

Функціонування товарних бірж в Україні залишається й досі проблематичним. Так, на початок 2015 р. в Україні налічується 555 бірж, серед яких ефективно працювали лише 11. За I квартал 2015 р. на біржах України було проведено 1,7 тис. торгів, на яких для продажу запропоновано товарів на суму 6,8 млрд. грн. і укладено 16,3 тис. угод на суму 6,3 млрд. грн. Для порівняння: за I квартал 2012 р. на біржах України було проведено 1,4 тис. торгів, на яких для продажу запропоновано товарів і послуг на суму 26,9 млрд. грн. і укладено 15,4 тис. угод на суму 26,4 млрд. грн. Середній обсяг торгів на товарних біржах України в I кварталі 2014 р. знизився у п'ять разів порівняно з аналогічним періодом минулого року і становив 3,6 млн. грн. [4]. Світовий досвід показує, що навіть така, здавалося б, незначна кількість бірж в Україні, є занадто високою для країни з такою територією й обсягом бізнесових угод. Наприклад, у Швеції, Швейцарії, Нідерландах функціонує лише одна біржа; в Англії – тільки п'ять бірж, а у США – 11 фондівих і 30 товарних [6, с. 97].

Головними проблемами функціонування фондівих бірж є: незначний обсяг операцій на біржовому ринку, що зумовлює його низьку ліквідність; відсутність залежності між цінами на акції підприємств та рівнем їх успішності, що призводить до недооцінки більшості біржових активів, низького рівня капіталізації фондівого ринку; невідповідність нормативно-правової бази щодо регулювання фондівого ринку міжнародним стандартам, що збільшує непрозорість ринку та нівелює вільний доступ до біржової інформації; недостатня кількість профе-

сіоналів – інвестиційних компаній і брокерів, аналітичних та консалтингових компаній, що перешкоджає формуванню фондового ринку, адекватного до потреб бізнесу.

Як бачимо, невіршеними проблемами у сфері інституційної підтримки бізнесу є незначна доступність до фінансових ресурсів, низька ефективність діяльності товарних і фондових бірж, що знижує ефективність взаємодії суб'єктів та дестимулює процес відродження вітчизняного виробника.

2. Нормативно-правові умови функціонування бізнес-середовища демонструють значну зарегульованість бізнесу з боку держави.

Сучасний бізнес керується у своїй діяльності величезною кількістю законодавчих актів. Нормативно-правове регулювання бізнесу здійснюється в Україні такими основними нормативно-правовими актами:

– Конституцією України, якою затверджуються загальні принципи підприємницької діяльності;

– кодексами України, а саме:

• Господарським кодексом, який визначає правові засади господарської діяльності;

• Цивільним кодексом, який регулює особисті майнові і немайнові відносини;

• Господарським процесуальним кодексом, який покликаний вирішувати господарські спори між підприємствами, установами, організаціями та іншими юридичними і фізичними особами;

• Податковим кодексом, який урегулює питання оподаткування юридичних осіб і фізичних осіб, у т. ч. підприємців, визначає повноваження органів фіскального характеру;

• Митним кодексом, який визначає процедуру переміщення через митний кордон України товарів, сплати митних зборів та митного контролю тощо.

– законами України, які стосуються різних аспектів господарської діяльності, серед яких основними є: «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» «Про захист економічної конкуренції», «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про банки і банківську діяльність», «Про державну підтримку малого і середнього підприємства в Україні», «Про інститути спільного інвестування», «Про режим іноземного інвестування», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про запобігання корупції», «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту», «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» тощо;

– указами Президента України, які також стосуються різних питань господарської діяльності і бізнесу. Серед них можна назвати такі: «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності», «Про запровадження дозвільної системи у сфері підприємницької діяльності», «Про заходи щодо забезпечення підтримки та дальшого розвитку підприємницької діяльності» тощо;

– нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, які врегульовують більш конкретні аспекти ведення бізнесу.

Варто зазначити, що проблемою є не тільки велика кількість нормативно-правових актів, що регулюють бізнесову діяльність, але й те, що більшість із них є суперечливою, слабо конкретизованою в питанні практичних механізмів дії, такою, що не сприяє легкості та прозорості організації та розвитку бізнесу. Останнє підтверджується низькими позиціями України у міжнародному дослідженні-рейтингу Doing business, який використовує кількісні показники, що оцінюють рівень сприятливості правових норм для підприємницької діяльності і захисту прав власності. Україна із 190 країн світу в рейтингу 2017 р. зайняла 80-е місце та підвищила свої позиції на одне місце порівняно з 2016 р. [7].

Окрім того, значні та активні регуляторні функції органів державної влади в напрямі недопущення продукування економічно неефективних нормативно-правових актів стали пріоритетами сучасного державного регулювання бізнесу. Проблемою в даному напрямі залишається досить низький рівень дотримання органами влади вимог чинного законодавства та відсутності будь-якої відповідальності за їх невиконання. Останнє набуло масового поширення і вимагає активізації зусиль підприємницького сектору і держави щодо прозорості будь-яких адміністративних процедур і доступності інформації про них для підприємців.

3. Регуляторні умови функціонування бізнес-середовища, які пов'язані із процесами ліцензування, реєстрації, сертифікації підприємницької діяльності постійно вдосконалюються.

Регуляторні умови бізнес-середовища характеризуються такими показниками, як: ступень прозорості та послідовності державної регуляторної політики у сфері підприємництва; вплив на інвесторів із боку органів державної влади різних рівнів у вигляді вимог щодо реєстрації, ліцензування, сертифікації підприємницької діяльності тощо; рівень бюрократизму та корупції [2, с. 63].

Створення регуляторних умов бізнес-середовища здійснюється в Україні через регуляторну політику держави. Вона спрямована на створення таких засад державного регулювання бізнесу, за яких стало б неможливим продукування неефективних, економічно недоцільних регуляторних рішень, а прийняття нового норма-

тивного регуляторного акту максимально задовольняло би потреби суспільства. Регуляторна політика в Україні до 2001 р. здійснювалася фактично через дерегулювання – скорочення державної регламентації підприємницької діяльності за допомогою заходів, спрямованих на зменшення втручання державних органів у підприємницьку діяльність. Подібний її розвиток можна вважати цілком природним, закономірним, таким, що відповідає характеру трансформаційної економіки. Крім того, варто врахувати й те, що самі реформи в Україні розпочалися за відсутності цілісної концепції, а отже, непослідовно, непевно, по «верхах», що призвело до численних помилок, прорахунків і недоробок, які держава намагалася поспіхом виправляти. Серед дерегулюючих напрямів регуляторної політики можна відзначити: спрощення порядку створення, реєстрації та ліквідації суб'єктів підприємництва; скорочення переліку видів підприємницької діяльності, що підлягають ліцензуванню та патентуванню; лімітування перевірок і контролю над діяльністю суб'єктів підприємництва; зменшення податкового тиску на суб'єктів підприємницької діяльності; забезпечення послідовності та стабільності нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності. Реалізація цих заходів спочатку практично зводилася до скасування чинних нормативних актів, які очевидно гальмували розвиток підприємництва.

У напрямі створення нової системи регуляторної політики, яка, безумовно, є ширше за дерегулювання, у 2000 р. був прийнятий Указ Президента України «Про запровадження єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва». Ним окреслювалися принципи впорядкування нормативного регулювання підприємницької діяльності і розпочалося розроблення процедури обов'язкового погодження регуляторних актів у Держкомпідприємстві (нині – Державна регуляторна служба України). Новизною в державній регуляторній політиці після прийняття Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», що набув чинності з 01.01.2004, стало визначення підстав для перегляду регуляторних актів і процедур погодження їх проектів; викладення нових принципів регуляторної політики держави; вдосконалення процедури підготовки та впровадження проектів регуляторних актів і оперативного дерегулювання; розширення поняття регуляторного акту тощо. Подальше вдосконалення процедури погодження проектів регуляторних актів здійснювалося шляхом активного залучення Держкомпідприємства і громадських об'єднань до аналізу проектів, що подаються на погодження. Цьому сприяло публічне обговорення проектів тих актів, які суттєво впливають на ринкове середовище, зачіпають права та інтереси підприємців.

Протягом останніх трьох років зберігається тенденція до зниження регуляторної активності органів виконавчої влади у цілому. Так, протягом 2016 р. центральними та місцевими органами виконавчої влади розроблено та надано на погодження до Державної регуляторної служби України 834 проекти регуляторних актів, що відображає зменшення вдвічі означеного показника порівняно з 2015 р. – із 1 795 [8]. Останнє, на нашу думку, пов'язане не з об'єктивним уповільненням даних процесів у зв'язку із підвищенням рівня впорядкування нормативно-правових актів, а впровадженням оновленої Методики проведення аналізу регуляторного впливу. Вона передбачає обов'язковість проведення кількісних розрахунків вигод і витрат від запровадження регулювання, сприяє мінімізації витрат бізнесу та держави від дії неефективних регуляторних актів, зменшує адміністративне навантаження на бізнес [8].

Серед проблем у даній сфері в 2016 р. названо такі: погіршення процедур оприлюднення проектів регуляторних актів (6,2% проектів лишилися без оприлюднення в 2016 р.); погіршення рівня відповідності проектів регуляторних актів вимогам та принципам державної регуляторної політики (26% проектів регуляторних актів отримали відмову в погодженні); збільшення кількості регуляторних актів, прийнятих із порушенням вимог у частині обов'язковості подання їх на погодження до Державної регуляторної служби України (90 регуляторних актів не подавалися на погодження в 2016 р.) тощо [8].

Висновки. Як бачимо, бізнес-середовище в Україні хоча й у цілому (щодо наявності обов'язкових своїх складників) сформоване, однак характеризується, з одного боку, значним проникненням у господарські питання держави та суб'єктів влади, а з іншого – слабкою їх зацікавленістю в існуванні цивілізованого, ефективного та дієвого середовища господарської діяльності. Крім того, позаринкові форми взаємодії держави і бізнесу стали «нормою» в сучасному суспільстві, а їх використання із суспільної свідомості вбачається довготривалим процесом.

У зв'язку із цим нагальною необхідністю є розуміння як з боку держави, так і з боку господарюючих суб'єктів, що прозорий бізнес має величезні переваги та перспективи, його опанування являє собою складний шлях, але несе в собі неоціненний досвід та навички роботи у важких і несприятливих умовах [9, с. 77–79]. Саме відповідальність держави за сформоване бізнес-середовище визначає рівень прозорості та дієвості суспільної угоди між нею та бізнесом, а недосконалість законодавства, низький рівень моралі, слабка дієвість ринкових і суспільних інститутів не здатні забезпечити підприємцям правильні орієнтири діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буряк Г. Інститути розвитку відносин власності у класифікації бізнес-середовища / Г. Буряк // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Випуск 105. – Ч. II. – С. 26–28.
2. Страшний С. Бізнес-середовище як об'єкт державного регулювання / С. Страшний // Актуальні проблеми державного управління. – 2010. – Вип. 2. – С. 61–64 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/arduo_2010_2_20.
3. Мельник М.І. Класифікація бізнес-середовища / М.І. Мельник // Регіональна економіка. – 2008. – № 2. – С. 251–260.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
5. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
6. Щепіна Т.Г. Аналіз сучасного стану біржового ринку України / Т.Г. Щепіна, В.А. Рябошапка // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2015. – Вип. 40. – С. 96–100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppei_2015_40_16.
7. Doing business [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>.
8. Інформація про здійснення органами виконавчої влади державної регуляторної політики у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.drs.gov.ua/regulatory_policy/informatsiya-pro-zdijsnennya-organamy-vykonavchoyi-vlady-derzhavnoyi-regulyatornoyi-polityky-u-2016-rotsi/.
9. Владимир О. Чесний бізнес в Україні: необхідна об'єктивність та передумови введення / О. Владимир // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2014. – Вип. 1. – С. 71–80 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2014_1_8.